

виду продукції, орієнтованої на міжнародні ринки і максимізацію прибутків.

Позитивні аспекти цих процесів для великого бізнесу супроводжуються негативними структурними змінами в агропродовольчому секторі, руйнуванням збалансованих місцевих аграрних комплексів, зумовленим витісненням з виробництва не вигідних для великого бізнесу видів сільськогосподарської продукції. Це, в свою чергу, породжує підвищення продовольчої залежності національного ринку від імпорту цілого ряду важливих видів продовольства, зменшення зайнятості сільського населення, витіснення його в особисті селянські господарства і за межі сіл. Таким чином великий бізнес приносить у жертву своїм економічним інтересам соціальні функції сільського господарства [9].

На основі аналізу діяльності нових типів аг-

ропромислових формувань в Україні, причин їх створення, переваг і недоліків, було зроблено висновок про необхідність державного регулювання процесів укрупнення в агропромисловому виробництві і діяльності агропромислових формувань. В першу чергу необхідно в Господарському і Податковому кодексах України надати визначення великих підприємств, окреслити сферу їх діяльності, обмежити повноваження величезних агрохолдингів, активно залучати їх у виконання соціальних і екологічних програм. Практика розвинутих країн свідчить, що використання механізму прийняття організаційно-економічних рішень тільки разом з їх координацією на всіх рівнях законодавчої і виконавчої влади приносять вигоду підприємницьким структурам-учасникам господарського процесу, забезпечують стійке зростання економіки і продовольчу безпеку країни.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрійчук В.Г. Надконцентрація агропромислового виробництва і земельних ресурсів та її наслідки / В.Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2009. – № 2. – С. 3-9.
2. Лукінов І.І. Проблеми міжгосподарського кооперування і агропромислової інтеграції / І.І. Лукінов. Вибрані праці у 2-х книгах. Книга друга. – Київ : ННЦ ІАЕ, 2007. – 794 с.
3. Басюркіна Н.Й. Роль великотоварного виробництва у забезпеченні продовольчої безпеки / Н.Й. Басюркіна // Інноваційна економіка. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2012. – №3 (29). – С. 93-96.
4. Басюркіна Н.Й. Методологічні основи агропромислової інтеграції / Н.Й. Басюркіна // Вісник соціально-економічних досліджень. Збірник наукових праць. – 2012. – № 45. – С. 159-168.
5. Лещева М.Г. Развитие интеграционных процессов в аграрной сфере экономики / М.Г. Лещева, В.И. Трухачев – Ставрополь : АГРУС, 2008. – 308 с.
6. Храмова И.Г. Вертикальная интеграция в продовольственном комплексе России (деятельность агрохолдингов) / И. Г. Храмова. - [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.iet.ru/usaaid/prodintegra/index.htm> (30.05.2003)
7. Україна у цифрах – 2011. [Електронний ресурс] – Режим доступу : URL : <http://ukrstat.gov.ua> – Державний комітет статистики.
8. ТОП-25 лендлордів України. [Електронний ресурс] – Режим доступу : URL : <http://domik.volyn.ua/articles/top-25-lendlordiv-ukraini>, 2012.
9. Пасхавер Б. / Аграрний сектор : час принципово змінити орієнтири розвитку / Б. Пасхавер, В. Юрчишин, О. Бородіна та ін. // Дзеркало тижня. – 2010 – №26. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL: <http://dt.ua/articles/60696>.

УДК 334.722 + 664.76(477)

НІКШИНА О.В., канд. екон. наук, старший науковий співробітник

Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, м. Одеса

ПРІОРИТЕТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЗЕРНОВОЇ ПОЛІТИКИ ТА МЕХАНІЗМИ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Визначено особливості та деформації діючої національної зернової політики, обґрунтовано її ключові пріоритети. Запропоновано головні напрями реформування механізму державного регулювання інтегрованого зернового ринку України, орієнтовані на реалізацію ідентифікованих пріоритетів та активізацію відтворювальної функції ринку зерна і продуктів його переробки.

Ключові слова: глобалізація, продовольча безпека, пріоритети національної зернової політики, державне регулювання, протекціонізм

Features and deformations of operating national grain policy are certain, reasonably her key priorities. Main directions of reformation of mechanism of government control of integrated grain market of Ukraine are offered, oriented to realization of the identified priorities and activation of reproductive function of market of grain and foods of his processing.

Keywords: globalization, food safety, priorities of national grain policy, government control, protectionism

Вступ. Посилення глобалізаційних процесів, розгортання світової продовольчої кризи актуалізують питання вибору місця і ролі агропромислового комплексу України, в т.ч. і зернопродуктового, у світовій продовольчій системі, обґрунтування ключових соціально-економічних пріоритетів національної зернової політики, впровадження ефективних механізмів їх реалізації в умовах відкритої економіки. Сьогодні національний АПК може здійснити прорив на світовий продовольчий ринок, оскільки його потенціал, на відміну від розвинених країн (зокрема, США, ЄС, Канади), ще не вичерпаний – задіяно лише третину продуктивних сил природи і суспільства [1].

Теоретико-методологічні засади розробки та реалізації національної аграрної політики, в т.ч. і зернової, знайшли відображення в наукових працях Бойка В., Гайдучького П., Кузнецової І., Олійника О., Пасхавера Б., Саблука П., Трегобчука В. та інших науковців. Теорії глобалізації продовольчої безпеки присвячені праці Білика Ю., Білоруса О., Лозинської Т., Майстро С., Скидана О. та інших дослідників. Водночас чимало актуальних питань стосовно впливу глобалізації на розвиток стратегічних національних продовольчих ринків, зокрема, зернового, обґрунтування напрямів та інструментів їх регулювання в умовах відкритої економіки, можливої адаптації в Україні світового досвіду регулювання продовольчих систем залишаються недостатньо дослідженими, що обумовило мету і завдання даної статті.

Постановка завдання. Мета статті – обґрунтування пріоритетів зернової політики України та дієвих механізмів їх реалізації – окреслила низку завдань:

- порівняльний аналіз пріоритетів агропродовольчої політики економічно розвинених держав і країн, що розвиваються;
- вектори і протиріччя діючої національної зернової політики;
- головні напрями реформування механізму державного регулювання інтегрованого зернового ринку України в умовах глобалізаційних викликів.

Результати. Головними пріоритетами сучасної аграрної політики економічно розвинених держав є підтримка сільського господарства, продовольче самозабезпечення, стимулювання експорту готових продуктів харчування за одночасного обмеження їх імпорту, стимулювання імпорту сировини для потреб власної переробної промисловості.

Так, у США ключовим пріоритетом агропродовольчої політики є високий рівень забезпечення населення продовольством та стимулювання його експорту. Даний пріоритет реалізується триєдиним функціонуванням складових механізму продовольчої безпеки (далі - ПБ) США: (1) програма підтримки виробників «Стабілізація доходів фермерів» (50% усіх бюджетних асигнувань); (2) адресна продовольча допомога малозабезпеченим верствам населення; (3) система контролю якості й безпеки продуктів харчування [2]. Метою продовольчої політики Європейського Союзу є досягнення високих стандартів безпеки продовольства, захист і поліпшення здоров'я споживачів, захист довкілля. Європейська Біла книга про

продовольчу безпеку передбачає низку заходів для поліпшення діючої системи безпеки продовольства і забезпечення повного контролю за його обігом, від фуражу до готового продукту. Біла книга про ПБ вводить концепцію «від ферми до обіднього столу» [3].

Жорстку протекціоністську політику в питанні забезпечення продовольчої безпеки проводить Японія. Так, ця держава реалізує політику обмеження (шляхом встановлення високих імпортних мит) на ввезення тих продуктів харчування, імпорт яких може конкурувати з внутрішнім виробництвом. Зокрема, майже повністю заборонено імпорт рису, незважаючи на те, що держава закуповує його на внутрішньому ринку за цінами, значно вищими за світові. Головними напрямами регулювання ПБ в країні є державне регулювання цін, зовнішньоторговельне регулювання, регулювання продовольчого ринку, а також структурні програми [2].

Загалом внутрішня аграрна політика розвинених держав відзначається високим рівнем протекціонізму та державного регулювання сільського господарства (надання державних кредитів, підтримка твердих цін, прямі виплати фермерам тощо), що призводить ніби до «вилучення» аграрного сектору із системи ринкової економіки. Вектор агропродовольчої політики країн, що розвиваються, має протилежну спрямованість тій політиці, яку реалізують провідні держави, передусім США та ЄС. Замість субсидування та підтримки виробників вони, головним чином, субсидують споживачів, часто на шкоду виробникам продовольства. Така політика забезпечення ПБ поширена серед країн Африки, Азії, Латинської Америки [2].

В Україні з початку 1990-х років реалізувалася американська модель розвитку продовольчого ринку, заснована на максимальній лібералізації цін на продукцію. На практиці це призвело до порушення міжгалузевих зв'язків, підвищення цін на продукти харчування, падіння купівельної спроможності більшої частини населення. Вступ України до СОТ активізував деструктивну дію зовнішніх погроз на відтворювальні процеси зернового ринку як основи національної продовольчої системи (таблиця 1).

Практика свідчить, що сировинна орієнтація українського агроекспорту поступово призводить до моновиробництва експортноорієнтованих культур, імпорту сировини для переробних підприємств або готової продукції, знижуючи їх конкурентоспроможність та посилюючи імпортозалежність держави (див. табл. 1). З іншого боку, домінування іноземних ТНК серед експортерів українського зерна породжує незбалансовані співвідношення між внутрішніми, експортними та світовими цінами культур, генеруючи втрати аграріїв, переробних підприємств та держави за відсутності дієвого механізму узгодження економічних інтересів суб'єктів ринку. Негативний вплив перших двох погроз на відтворювальні процеси ринку покликана нейтралізувати державна підтримка аграрного сектору, однак її неефективність, породжена недосконалістю та невірним вибором регуляторних заходів в умовах СОТ, формує ще одну погрозу для стабільного розвитку зернового ринку країни.

Вплив зовнішніх погроз на розвиток зернового ринку України [4, с.57]

<i>Погрози</i>	<i>Ланцюговий вплив на відтворювальні процеси ринку</i>
1. Неконтрольоване зростання експорту екологічно чистих українських зернових культур	1. Моновиробництво експортноорієнтованих культур 2. Недостатність власної сировинної бази для підприємств переробної промисловості 3. Імпорт сировини (зернових і насінневого матеріалу) та готової продукції (макаронні вироби, крупи тощо) 4. Підвищення собівартості переробної продукції, зниження її конкурентоспроможності, посилення імпортозалежності держави
2. Домінування іноземних ТНК серед експортерів українського зерна	1. Посилення цінової залежності аграрного сектору від політики зерноекспортерів, що реалізують інтереси своїх держав 2. Нерівнозначність експортних і світових цін українського зерна 3. Переважаючі інвестиції у розвиток портової інфраструктури, занепад зернопереробного підкомплексу, деградація ґрунтів
3. Неефективність державної підтримки в умовах обмежень СОТ	1. Неефективна діяльність Аграрного фонду на зерновому ринку 2. Невірний вибір пріоритетів у межах фінансування заходів «жовтої скриньки», недостатність фінансування «зелених» програм 3. Непристосованість діючих методологічних засад державного регулювання до принципів СОТ

Слід також відзначити низький рівень державної фінансової підтримки сільського господарства України та її знижувальний тренд. Так, у розрахунку на 1 га угідь рівень підтримки сільського господарства у США становить 324 дол., країнах ЄС – 298 дол., тоді як в Україні – всього 30-31 дол. Водночас у 2009 р. обсяг бюджетної підтримки аграрних підприємств складав лише 6,1% від обсягу виробленої валової сільськогосподарської продукції, що нижче у 9 разів порівняно з 1990 роком (рівень тотожних державних субвенцій у США становить 27%, у країнах ЄС – 45%, Японії – 63%) [5, с.6].

Загалом принципи й правила СОТ зорієнтовані на максимальну лібералізацію торгівлі, усунення бюджетного фінансування та захисту національних виробників. Таким чином, виникає одна із ключових суперечностей членства України в СОТ: між необхідністю бюджетного фінансування розвитку агропромислового виробництва і лібералізацією економічної діяльності як головним принципом організації. Від шляхів вирішення цієї суперечності залежатиме подальший розвиток аграрної сфери України [6, с.12]. Відповідно, виникає необхідність у науковому обґрунтуванні пріоритетів національної аграрної політики, як концептуальної основи оновленого механізму державного регулювання розвитку аграрного сектору, здатного ефективно функціонувати та протидіяти деструктивному впливу зовнішніх погроз ПБ країни та глобалізаційним викликам.

Ключові пріоритети державної аграрної політики, в т.ч. і зернової, визначені Законом України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року». Серед перелічених у ст. 3 даного Закону тринадцяти пріоритетів державної аграрної політики слід виділити наступні [7]:

- забезпечення в аграрному виробництві прибутку на авансований капітал, включаючи вартість земельних ресурсів, не нижче середнього рівня по економіці держави;

- державна підтримка розвитку конкурентоспроможного сільськогосподарського виробництва на основі кооперації та інтеграції;

- державна підтримка суб'єктів аграрного сектору шляхом концентрації державних ресурсів на пріоритетних напрямках розвитку, формування сприятливої цінової, фінансово-кредитної, страхової, податкової та бюджетної політики, забезпечення раціональних внутрішньогалузевих і міжгалузевих економічних відносин;

- створення сприятливих умов для реалізації експортного потенціалу аграрного сектору економіки тощо.

Практика свідчить, що визначені Законом пріоритети державної аграрної політики так і залишилися нереалізованими. Їх втіленню у життя повинна була сприяти прийнята у 2007 р. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 р., однак її недофінансування значно обмежило можливість реалізації задекларованих положень. Загалом проведений аналіз нормативно-правового забезпечення функціонування внутрішнього ринку зерна свідчить, що головними задекларованими пріоритетами його розвитку є нарощування обсягів виробництва та експорту культур, залучення інвестицій переважно в інфраструктурний сектор ринку. Водночас питання відродження внутрішнього попиту на зерно, залучення інвестицій у споживчий сектор ринку, стимулювання експорту готових продуктів зернопереробки у діючих нормативно-правових документах залишаються невисвітленими.

В Україні національна зернова політика знала трансформаційних перекосів, замістивши домінують державних інтересів пріоритетом експорту сільськогосподарських культур. Наслідком таких деформацій стала сировинна орієнтація українського агроекспорту та скорочення обсягів виробництва підприємств зернопереробного комплексу.

Так, у 2011 р. порівняно з 1990 р. обсяги виробництва борошна зменшилися на 66,7%, круп – на 65,6%, хлібобулочних та макаронних виробів, відповідно, на 74,7 та 68,9% (таблиця 2). Водночас валовий збір зернових культур зріс на 11,3%; рівень варіації даного показника визначався, передусім, погодними умовами певного року. Зменшення продовольчого споживання зерна сприяло активізації його експорту, обумовивши негативні трансформації в видовій структурі зернового виробництва. Так, домінування фу-

ражних зернових у структурі валового збору викликано як відносно низькою собівартістю їх вирощування, так і вищим експортним попитом порівняно з продовольчим зерном. Водночас дефіцит високоякісної пшениці твердих сортів для хлібопекарського та макаронного виробництва держава покриває імпортованими сировиною або готовим продуктом, генеруючи тим самим фінансові і соціальні втрати від скорочення виробничих циклів внутрішніх продовольчих ринків.

Таблиця 2

Динаміка виробництва зерна та продуктів його переробки в Україні, тис. тонн*

Продукція	Роки										Відхилення, % (11-2)/2
	1990	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>	<i>12</i>
1. Зернові культури, млн. т.	51,01	33,93	24,46	38,02	34,26	29,3	53,3	46,03	39,27	56,75	11,3
2. Борошно	7671	5319	3076	2944	2696	2908	3030	2734	2632	2558	-66,7
3. Крупи	962	532	296	342	322	318	363	395	340	330,8	-65,6
4. Хлібобулочні вироби	6701	4114	2464	2264	2160	2034	1978	1828	1807	1694	-74,7
5. Макаронні вироби (без начинки, не піддані тепловому обробленню)	360	223	117	104	108	107	113	108	116	112	-68,9
6. Корми для с/г тварин і птиці	16500	8800	1100	3100	2822	4950	5850	5900	6100	6300	-61,8

* – розраховано за даними Держкомстату України [8, 9]

Динаміка змін виробництва комбікормів в Україні визначається динамікою поголів'я худоби та птиці (таблиця 3). Так, у 2011 р. порівняно з 1990 р. поголів'я великої рогатої худоби зменшилося на 82,2%, у т.ч. корів – на 69,2%, поголів'я свиней – на 60,1%, овець та кіз – на 80,8%, птиці – на 20,1%, що обумовило скорочення комбікормового виробництва на 58,4%. Дещо нижчий порівняно з іншими ланками зернопереробного комплексу темп скорочення виробництва комбікормів (див. табл. 2) став наслідком позитивних зрушень у птахівництві з 2006 р (див. табл. 3).

Стійка тенденція до скорочення поголів'я худоби, незважаючи на активну державну підтримку

тваринництва, генерує низку трансформацій на суміжних продовольчих ринках: на зерновому – зменшення обсягів кормового споживання, експорт фуражного зерна, скорочення комбікормового виробництва; на ринку м'ясо-молочних продуктів – імпорт дешевої низькоякісної сировини, згортання експортних можливостей вітчизняних підприємств. Такі трансформації не відповідають державним інтересам, оскільки вони знищують відтворювальну функцію продовольчих ринків, фінансуючи переробку промисловість розвинених країн. Проведений аналіз динаміки співвідношень експортно-імпортерних операцій сільськогосподарських продуктів підтверджує дане твердження (таблиця 4).

Таблиця 3

Динаміка поголів'я худоби і птиці в Україні, млн. голів*

Показники	Роки										Відхилення, % (11-2)/2
	1990	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>	<i>12</i>
1. Велика рогата худоба (ВРХ)	25,19	19,62	10,63	6,9	6,51	6,18	5,49	5,08	4,83	4,49	-82,2
У т.ч. корови	8,53	7,82	5,43	3,93	3,64	3,35	3,1	2,86	2,74	2,63	-69,2
2. Свині	19,95	13,95	10,07	6,47	7,05	8,06	7,02	6,53	7,58	7,96	-60,1
3. Вівці та кози	9	5,57	1,88	1,75	1,63	1,62	1,68	1,73	1,83	1,73	-80,8
4. Птиця	255,1	164,9	126,1	152,8	162,0	166,5	169	177,6	191,4	203,8	-20,1

* – розраховано за даними Держкомстату України [8, 9]

ЕКОНОМІКА ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ № 4 (16) / 2012

Так, у 2010 р. імпорту м'яса та харчових субпродуктів склав 458 млн. дол., збільшившись порівняно з 2001 р. у 6,1 рази, водночас експорт даного товару досягнув лише 90 млн. дол., зменшившись порівняно з 2001 р. у 1,7 рази. Сальдо зовнішньоекономічної діяльності за товарною групою I у 2010 р. досягнуло від'ємного значення – 470 млн. дол., тоді як у 2001 р. даний показник був позитивним і дорівнював 272 млн. дол. За період, що аналізується, від'ємне значення сальдо за товарною групою I

максимізувалося в 2008 р. (-919 млн. дол.); у наступні роки його показник знизився і склав -99 млн. дол. у 2011 р. Сальдо зовнішньоекономічної діяльності за товарною групою II «Продукти рослинного походження» за десятирічний період має позитивне значення. У 2011 р. його показник склав 4497 млн. дол., збільшившись порівняно з 2010 р. у 1,6 рази, порівняно з 2001 р. у 8,8 рази за рахунок істотного зростання обсягів експорту продуктів рослинництва, починаючи з 2008 р. (див. табл. 4).

Таблиця 4

Динаміка та структура експортно-імпорتنних операцій деяких продуктів тваринництва та рослинництва, млн. дол. США*

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД	Роки										
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
ЕКСПОРТ											
I. Живі тварини, продукти тваринного походження	454	380	523	648	732	396	747	783	596	771	937
02. М'ясо та харчові субпродукти	159	209	242	178	155	33	105	75	79	90	198
у % до групи I	35,1	55,2	46,3	27,4	21,1	8,4	14,1	9,6	13,3	11,7	21,1
04. Молоко та молочні продукти, яйця; мед	266	145	251	446	554	340	623	690	476	649	704
у % до групи I	58,4	38,1	47,9	68,8	75,6	85,9	83,3	88,1	79,9	84,1	75,1
II. Продукти рослинного походження	693	1121	746	1137	1696	1951	1726	5577	5035	3976	5532
10. Зернові культури	484	998	402	844	1384	1354	764	3704	3556	2467	3617
у % до групи II	69,8	89,0	53,9	74,2	81,6	69,4	44,2	66,4	70,6	62,0	65,4
11. Продукція БКП**	13	15	19	28	29	36	74	180	90	81	111
у % до групи II	2,6	1,5	4,7	3,3	2,1	2,7	9,7	4,9	2,5	3,3	3,1
IV. Готові харчові продукти	451	546,4	904	1141	1292	1394	2056	2518	2088	2571	2939
19. Продукти із зернових культур	28,37	28,58	50,72	82,51	97,75	115	166,6	246	204,97	254,3	339
у % до групи IV	6,3	5,2	5,6	7,2	7,6	8,2	8,1	9,8	9,8	9,9	11,5
ІМПОРТ											
I. Живі тварини, продукти тваринного походження	183	142	189	315	500	649	771	1702	1268	1242	1035
02. М'ясо та харчові субпродукти	75	36	53	158	167	161	164	844	569	458	292
у % до групи I	41,1	25,0	27,8	50,3	33,3	24,9	21,3	49,6	44,9	36,9	28,2
04. Молоко та молочні продукти, яйця; мед	22	28	34	38	61	76	100	142	141	135	150
у % до групи I	12,1	20,0	18,1	12,0	12,3	11,7	12,9	8,3	11,1	10,9	14,5
II. Продукти рослинного походження	266	220	776	439	525	672	861	1462	1260	1564	1816
10. Зернові культури	50	24	523	167	58	59	87	147	99	146	220
у % до групи II	18,9	11,1	67,3	38,0	10,9	8,9	10,1	10,0	7,8	9,3	12,1
11. Продукція БКП	37	13	43	25	25	31	71	49	20	27	50
у % до групи II	73,9	52,0	8,3	15,0	43,4	52,3	82,1	33,3	20,5	18,9	22,5
IV. Готові харчові продукти	590	640,6	1099	1005	1455	1655	2091	2679	2034	2505	3027
19. Продукти із зернових культур	11	14	26	40	53	75	110	154	96	126	165
у % до групи IV	1,9	2,2	2,3	4,0	3,6	4,5	5,2	5,7	4,7	9,9	5,4
САЛЬДО (+, -)											
I. Живі тварини, продукти тваринного походження	272	238	334	333	233	-253	-24	-919	-672	-470	-99
02. М'ясо та харчові субпродукти	84	174	190	19	-12	-128	-59	-769	-489	-368	-95
04. Молоко та молочні продукти, яйця; мед	244	116	216	408	492	264	523	549	336	513	553
II. Продукти рослинного походження	511	979	557	822	1196	1302	955	3875	3767	2735	4497
10. Зернові культури	433	973	-120	677	1327	1295	677	3557	3458	2322	3397
11. Продукція БКП	-24	2	-24	3	4	5	3	131	69	53	62

IV. Готові харчові продукти	-140	-94	-195	136	-163	-260	-35	-161	54	66	-88
19. Продукти із зернових культур	17	15	25	42	45	40	57	92	109	129	174

* — розраховано за даними Держкомстату України [8, 9];

** БКП — борошномельно-круп'яна промисловість

Сальдо зовнішньоекономічної діяльності за товарною групою IV «Готові харчові продукти» варіює від максимального від'ємного значення 2006 р. (-260 млн. дол.) до позитивного значення 2009 і 2010 рр. (відповідно, 54 і 66 млн. дол.), яке було втрачене у 2011 р. (- 88 млн. дол.). Динаміка сальдо продуктів із зернових культур свідчить про його позитивну величину та зростаючий тренд.

У структурі експорту продуктів тваринництва домінують молочні продукти (75,1% у 2011 р.), тоді як у структурі їх імпорту переважають м'ясні (28,2%). У структурі експорту рослинницької продукції 65,4% припадає на частку зернових культур і лише 3,1% на продукцію борошномельно-круп'яної промисловості (БКП). За період, що аналізується, питома вага зерна та продукції БКП у вартості експорту продуктів рослинного походження істотно не змінилася і варіювала в межах 65-72% та 2-3% відповідно (див табл. 4).

Останніми роками спостерігається чітка тенденція до зростання вартісного показника імпорту як зернових культур (з 99 млн. дол. у 2009 р. до 220 млн. дол. у 2011 р.), так і продукції БКП (з 20 до 50 млн. дол. відповідно) та готових зернових продуктів (з 96 до 165 млн. дол. відповідно), що пов'язано зі збільшенням вартості продуктів харчування у світі, лібералізацією умов імпорту продукції в Україну. Так, діючим Законом «Про митний тариф» №2829-VI від 21.12.2010 р. нульові ставки імпортного мита запроваджено для насіннєвої пшениці та гібридів кукурудзи; для жита і гречки імпортні мита складають 20%, рису та ячменю – 5%, борошна пшеничного – 15%, житнього – 20%; макаронних і кондитерських борошняних виробів – 10%. Загалом позитивне сальдо за товарною групою II (4497 млн. дол. у 2011 р.) на 75,5% сформувалося за рахунок домінуючого експорту зерна, а не продуктів його переробки (див. табл. 4), що наочно свідчить про сировинну орієнтацію українського агроекспорту.

В Україні за наявності значного природно-ресурсного потенціалу для виробництва зерна та невикористаних потужностей для його переробки, імпорт борошна, круп, кондитерських та макаронних виробів є небажаним, оскільки він гальмує відтворювальну функцію даних ринків. Враховуючи передовий досвід функціонування продовольчих систем розвинених країн, вектор державної аграрної політи-

ки доцільно спрямувати на відродження та розвиток інтегрованих продовольчих ринків країни. На думку автора, до головних соціально-економічних пріоритетів національної зернової політики доцільно віднести наступні:

1) стимулювання виробництва доданої вартості товару на зерновому та суміжних продовольчих ринках;

2) стимулювання експорту готових продуктів зернопереробки, зменшення обсягів імпорту зерна та хлібопродуктів;

3) урівноваженість міжсекторних товарних і фінансових балансів інтегрованого зернового ринку України.

Перелічені пріоритети орієнтовані на активізацію відтворювальної функції зернового та суміжних з ним ринків, реалізацію економічних інтересів держави на цих ринках, продовольче самозабезпечення країни хлібопродуктами в умовах посилення глобалізаційних викликів. Завдання реалізації оновлених пріоритетів національної зернової політики визначає необхідність реформування діючого регуляторного механізму та забезпечення його ефективного функціонування. Враховуючи результати авторських досліджень [4, 10, 11, 12], головні напрями реформування механізму державного регулювання зерновим ринком України узагальнено в таблиці 5.

Реалізація першого пріоритету обумовлює необхідність вирішення двоєдиного стратегічного завдання: (1) відновлення внутрішнього кормового споживання зерна за рахунок максимально повного забезпечення населення продукцією тваринництва власного походження; (2) відновлення внутрішнього продовольчого споживання зерна за рахунок збільшення обсягів виробництва борошна для зростаючих потреб макаронної і хлібопекарської промисловості, задоволення зовнішнього попиту (див. табл. 5).

Можливості нарощування випуску продукції спеціалізованих комбікормових підприємств, рівень завантаження яких складає близько 30%, визначаються станом розвитку тваринництва, яке сьогодні потребує системних реформ. Їх головні напрями такі: індустріалізація тваринництва; внутрішньогалузевий розподіл праці; зміна кормової бази (використання збалансованих кормів знижує собівартість м'яса на 20-22%).

Головні напрями реформування механізму державного регулювання інтегрованого зернового ринку України

Пріоритети	Стратегічні завдання	Вектори регуляторних заходів
1. Стимулювання виробництва доданої вартості товару на зерновому та суміжних ринках	Відновлення внутрішнього <i>кормового споживання</i> зерна за рахунок максимально повного забезпечення населення продукцією тваринництва власного походження	Системні реформи Щодо розвитку тваринництва
	Відновлення внутрішнього <i>продовольчого споживання</i> зерна за рахунок збільшення обсягів виробництва борошна для зростаючих потреб макаронної і хлібопекарської промисловості, задоволення зовнішнього попиту	Запровадження механізмів стимулювання експорту українських продуктів зернопереробки: 1. Допомога борошномельним підприємствам в освоєнні зовнішніх ринків збуту продукції 2. Переорієнтація діяльності ДПЗКУ* з експорту зерна на експорт продуктів його переробки
2. Стимулювання експорту готових продуктів зерно-переробки	Подолання сировинної орієнтації українського агроекспорту, зменшення обсягів імпорту зерна та продуктів зерно переробки	1. Премія аграріям за додаткові посіви культур, що імпортуються (зокрема, продовольчої пшениці твердих сортів, гречки, жита) 2. Запровадження внутрішніх квот на переробку зернових культур для зерноекспортерів
3. Підтримання рівноваги міжсекторних товарних і фінансових балансів ринку	Активізація організованих каналів збуту зерна, подолання цінової залежності виробників від трейдерів, зростання доходів держави від зовнішньоекономічної діяльності на зерновому ринку України	1. Створення незалежних регіональних лабораторій якості 2. Державний контроль за тарифною політикою елеваторів, за обсягами та ціновими співвідношеннями експорту/імпорту культур 3. Підвищення рівня мінімальних інтервенційних цін зерна до ринкових, висока платіжна дисципліна Державних агентів, розмежування їх функцій

Умовні позначення: * ДПЗКУ – Державна продовольчо-зернова корпорація України

Реалізація другого стратегічного завдання в межах першого пріоритету національної зернової політики передбачає поступове відновлення внутрішнього попиту на борошно шляхом поетапного нарощування обсягів хлібопекарського та макаронного виробництва, заміщення імпортної продукції вітчизняною з використанням власної екологічно чистої сировини, освоєння зовнішніх ринків збуту українських хлібопродуктів (див. табл. 5).

В Україні потужності із виробництва борошна оцінюються на рівні 10 млн. тонн, відтак коефіцієнт їх використання у 2011 р. склав всього 25,5% (див. табл. 2). Відповідно, маючи значні природно-ресурсний і виробничий потенціали для нарощування випуску борошномельної продукції доцільно розробити і запровадити механізм стимулювання експорту українського борошна, переорієнтувавши вектор українського експорту із сировини на продукцію більш глибокої переробки. Державна допомога борошномельним підприємствам в освоєнні зовнішніх ринків збуту продукції може передбачати сертифікацію української продукції, часткову компенсацію транспортних витрат експортерів борошна тощо. Водночас існуючу проблему стосовно високих інфраструктурних витрат експортерів борошна можна вирішити шляхом посилення державного контролю за тарифною політикою елеваторів, а також пільгами для морських перевезень продуктів зернопереробки за прикладом Казахстану, де діють компенсації

транспортних витрат експортерів від 20 до 40 дол. США на перевезення 1т. продукції [13, с.19].

Реалізація першого пріоритету передбачає поступове відновлення внутрішнього попиту на борошно та заміщення імпортної продукції вітчизняною з використанням власної екологічно чистої сировини. При цьому важливо відновити виробництво борошна із пшениці твердих сортів та жита для потреб вітчизняних хлібопекарських і макаронних підприємств, скоротивши тим самим обсяги імпорту як пшеничного борошна, так і макаронних виробів групи «А». Випуск останніх можна організувати і в Україні шляхом стимулювання аграріїв до вирощування високоякісної пшениці твердих сортів (наприклад, преміями за посіви культур), що дозволить переорієнтувати зерно-виробництво з фуражних потреб експорту на продовольчі потреби внутрішніх ринків хлібопродуктів.

Вектори регуляторних заходів, орієнтовані на активізацію відтворювальної функції зернового ринку, сприяють також *реалізації другого пріоритету* зернової політики – стимулювання експорту готових продуктів зернопереробки (див. табл. 5). Так, запровадження для експортерів внутрішніх квот на переробку зернових культур сприятиме зростанню обсягів борошняного експорту, підвищенню доходності борошномельних підприємств. Прикладом для трейдерів може стати діяльність Державної продовольчо-зернової корпорації України, пріоритетним напрямом

якої доцільно визначити не експорт зерна, а продуктів його переробки.

Визначаючи стратегічні вектори дій ПАТ «ДПЗКУ», слід враховувати досвід державних зерноекспортерів провідних зернових країн, зокрема, Канади та Австралії. Так, австралійська Рада по пшениці підписує угоди з іншими країнами на поставку зерна визначених сортів та якості та на підставі цих угод замовляє виробництво фермерам, постачаючи їм при необхідності потрібні сорти і технології їх вирощування [5, с.5]. У майбутньому аналогічну систему доцільно запровадити і в Україні. Важливо, щоб ДПЗКУ купувала зернові культури у виробників за ринковими цінами, а експортувала їх за світовими, а не демпінговими цінами у відповідності до показників якості, екологічної чистоти та безпеки, забезпечуючи пропорційність розподілу експортної ренти між секторами державного ринку.

Реалізація третього пріоритету національної зернової політики – підтримання рівноваги між-секторних товарних і фінансових балансів інтегрованого ринку – може здійснюватися у двох площинах (див. табл. 5):

- 1) збільшення обсягів товаропотоків між аграрним і переробним секторами ринку;
- 2) урізноманітнення каналів реалізації продукції виробників, подолання їх залежності від моносонічної ціни зернотрейдерів.

Формуванню рівноправних економічних відносин між суб'єктами аграрного та переробного секторів внутрішнього ринку зерна сприятиме створення та функціонування незалежних лабораторій контролю якості продукції та оптимізація тарифної політики елеваторів, посилення державного контролю за обґрунтованістю діючих тарифів зернозберігаючих підприємств. Об'єктивне визначення класів і якісних параметрів культур незалежними лабораторіями якості сприятиме формуванню справедливої ціни зернових, а помірні плати за їх зберігання дозволить виробникам реалізовувати зерно в період цінового максимуму, забезпечуючи достатню для розширеного відтворення рентабельність продукції.

Урізноманітнення каналів реалізації аграрної продукції передбачає переорієнтацію зернопотоків із непрозорих «інших» каналів реалізації до організованих збутових мереж. У цій площині важливо відновити позиції Державних агентів як надійних оптових покупців, дії яких сприяли б зростанню внутрішніх цін зернових культур, стимулюючи ТНК також сплачувати реальну вартість українського зерна. Забезпечення ефективного функціонування державного ка-

налу реалізації зернових вимагає проведення низки реформ у системі державних закупівель, зокрема: здійснення фінансових інтервенцій не за мінімальними, а ринковими цінами; забезпечення достатності бюджетного фінансування Державних агентів, високого рівня їх платіжної дисципліни; розмежування функцій Державних агентів у регуляторній системі тощо.

Підвищенню доходів держави від зовнішньоекономічної діяльності на зерновому ринку сприятиме посилення державного контролю за обсягами та ціновими співвідношеннями експорту/імпорту культур. Загалом перелічені регуляторні заходи системно впливають на відтворювальні процеси інтегрованого зернового ринку України, сприяючи реалізації ключових пріоритетів національної зернової політики одночасно, цілісно та зважено.

Висновки. В умовах відкритої економіки національна аграрна політика розвинених держав відзначається високим рівнем протекціонізму, а механізми її реалізації поєднують важелі державного і ринкового саморегулювання розвитку сільського господарства. В Україні національна зернова політика зазнала деформацій, проявом яких постає сировинна орієнтація вітчизняного агроекспорту, моновиробництво експортноорієнтованих культур, згортання обсягів виробництва зернопереробної промисловості, зростаючий імпорт м'ясних і хлібних продуктів тощо.

Враховуючи передовий досвід функціонування світових агропродовольчих систем та результати аналізу впливу сучасних деформацій аграрної політики на відтворювальні процеси внутрішнього зернового ринку, автором обґрунтовано головні пріоритети національної зернової політики, зокрема: (1) стимулювання виробництва доданої вартості товару на зерновому та суміжних продовольчих ринках; (2) стимулювання експорту готових продуктів зернопереробки, зменшення обсягів імпорту зерна та хлібопродуктів; (3) урівноваженість міжсекторних товарних і фінансових балансів інтегрованого зернового ринку України. Запропонований механізм реалізації ідентифікованих пріоритетів орієнтований на формування внутрішніх продовольчих ринків із повним відтворювальним циклом, що є необхідною умовою економічної, продовольчої і політичної незалежності держави. Перспективи подальших розробок полягають у поглибленні досліджень стосовно спрямованості, трансформацій і пріоритетів національної зернової політики та розробці інноваційних механізмів їх реалізації в умовах глобалізації економіки.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Скидан О. Продовольча сфера України в умовах глобалізаційних викликів / О. Скидан // Економіка України. – 2009. – №11. – С. 53-64.
2. Олійник В. Державне регулювання у сфері забезпечення продовольчої безпеки : зарубіжний досвід. [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/
3. Продовольственная политика Европейского Союза. [Электронный ресурс] – Режим доступа : www.meatinfo.lv/en/articles/laws/
4. Нікішина О.В. Стратегія розвитку державного ринку зерна в умовах глобалізаційних викликів // Матеріали ІV міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми формування нової економіки ХХІ століття», 22-23 грудня 2011 р. : У 8т. Т.2. – Дніпропетровськ : Біла К.О., 2011. – С. 57-59.

5. Саблук П.Т. Аграрний сектор в умовах членства України у СОТ : здобутки і перспективи /П.Т. Саблук// Економіка АПК. – 2011. –№3. – С. 3-8.
6. Дем'яненко М.Я. Національна система державної підтримки аграрного сектору в умовах членства України в СОТ / М.Я. Дем'яненко // Облік і фінанси АПК. – 2008. –№3. – С. 11-16.
7. Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» від 18.10.2005 р. Реєстр. № 2982-IV. [Електронний ресурс] – Режим доступу : //http://www.rada.gov.ua/
8. Статистичний щорічник України за 2010 рік / За ред. О.Г. Осауленко. – К. : ТОВ «Август Трейд», 2011. – 560 с.
9. Офіційний сайт Держкомстату України. [Електронний ресурс] – Режим доступу : //http://www.ukrstat.gov.ua/
10. Нікішина О.В. Пріоритети державного регулювання зернового ринку України / О.В. Нікішина // Економічні інновації. Вип. 43. Збірник наукових праць. – Одеса : ІПРЕЕД НАН України, 2011. – С. 198-210.
11. Нікішина О.В. Сучасні трансформації відтворювальних процесів на внутрішньому ринку зерна / О.В. Нікішина // Економіка харчової промисловості. – 2012. - №2 (14) – С. 5-11.
12. Нікішина О.В. Стратегічний вектор розвитку українського ринку борошномельної продукції / О.В. Нікішина // Економічні інновації. Вип. 49. Збірник наукових праць. – Одеса : ІПРЕЕД НАН України, 2012. – С.167-179.
13. Перспективи розвитку українського ринку муки (Інтерв'ю з С. Королем – директором ООО «ПК «Млын») // Хранение и переработка зерна. – 2010. – №4(130). – С. 18 – 19.

УДК [005.336:332.33-027.236](478)

ПАРМАКЛИ Д.М., д-р екон. наук, професор
Комратский государственный университет, г. Комрат

ЗЕМЕЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ РЕСПУБЛІКИ МОЛДОВА: ПРОБЛЕМИ ЕФЕКТИВНОГО ІСПОЛЬЗУВАННЯ

Дана краткая характеристика земельных ресурсов Молдовы и условия их использования в сельском хозяйстве. Приводятся показатели урожайности зерновых культур и подсолнечника за последние 59 лет и основные причины их резкого падения, рассмотрены вопросы эффективности производства зерна и отрасли растениеводства в целом. В статье указаны пути более производительного и рационального использования земельного потенциала страны.

Ключевые слова: урожайность, гектар, себестоимость, прибыль, постоянные и переменные затраты, цена реализации.

The article gives a brief characterization of land resources in the Republic of Moldova and their conditional use in agriculture. It provides crop yield indicators of the cereals and sunflower within the past 59 years and investigates the reasons of their drastic fall. It also discusses the issues of efficient production in the cereal crops and in the field of plant cultivation as a whole. The article indicates the methods of a more productive and rational use of the land potential of the country.

Keywords: crop yield, hectare, production cost, gross profit, fixed costs, variable costs, sales price, intensification of land use, efficiency of production.

Постановка проблеми. Использование ресурсного потенциала агропредприятий, характерное для последних десятилетий, не всегда являлось научно обоснованным, что привело к значительному снижению продуктивности земель сельскохозяйственного назначения. В связи с этим, проблема рационального использования земельных ресурсов, находящихся в пользовании сельскохозяйственных предприятий, требует безотлагательного решения, как в теоретическом, так и в практическом плане с учетом новых социально-экономических реалий.

Анализ последних исследований. Вопросы эффективного землепользования находятся в центре внимания современной экономической науки. Вместе с тем, процессы, касающиеся землепользования и

развития земельных отношений развиваются настолько динамично, что это зачастую вызывает неопределенность в организации землепользования современных предприятий рыночного типа и требуют усовершенствованного подхода к оценке эффективности использования земли.

Изложение основного материала. Земля как природный ресурс является важнейшим богатством Республики Молдова, основным средством производства в сельском хозяйстве и пространственным базисом для размещения и развития других отраслей. Переход на рыночные отношения выявил слабые стороны и ошибки использования земли в сельском хозяйстве. Значимость сельского хозяйства в Молдове связана с ее природными условиями и плодородны-